

متون فقه ۳

(فقه عمومی و بین الملل)

به انضمام مباحث وصیت و ارث
مطابقت با سر فصل جدید رشته حقوق در دوره کارشناسی

نویسنده:

دکتر محمدعلی معیر محمدی

پژوهشگر و مدرس دانشگاه

سرشناسه	معتبر محمدی، محمدعلی، ۱۳۶۸-
عنوان و نام پدیدآور	متون فقه ۳ (فقه عمومی و بین الملل) به انضمام مباحث وصیت و ارث مطابق با سرفصل جدید رشته حقوق در دوره کارشناسی / مولف محمدعلی معیر محمدی.
مشخصات نشر	تهران، کتاب آوا، ۱۳۹۷
مشخصات ظاهری	۲۶۷ ص.
شابک	۹۷۸-۶۰۰-۳۴۶-۴۷۶-۶؛ شابک دوره: ۹۷۸-۶۰۰-۳۴۶-۴۶۵-۰
وضعیت فهرست نویسی	فیا
موضوع	فقه جعفری- قرن ۸ق. / Islamic law, Jafari- ۱۴ th century
موضوع	حقوق عمومی / Public law
موضوع	حقوق بین الملل / International law
رده بندی کنگره	۲۹۱/۲۲: ۶۲۱/۳/۱۸۲/۳ BP
رده بندی دیویی	۲۹۱/۲۲
شماره کتابشناسی ملی	۵۰۰۲۰۰

متون فقه ۳ (فقه عمومی و بین الملل)



انتشارات کتاب آوا

مؤلف:	دکتر محمدعلی معیر محمدی
ناشر:	کتاب آوا
نوبت چاپ:	اول - ۱۳۹۷
شمارگان:	۱۰۰۰ نسخه
قیمت:	۲۵۰۰۰ ریال
شابک:	۹۷۸-۶۰۰-۳۴۶-۴۷۶-۶
شابک دوره:	۹۷۸-۶۰۰-۳۴۶-۴۶۵-۰

نشانی مراکز پخش: تهران، خیابان انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین، بن بست حقیقت، پلاک ۴، واحد ۴

شماره های تماس: ۶۶۹۷۴۱۳۰ - ۶۶۴۰۷۹۹۳ - ۶۶۹۷۴۴۵ - دورنگار: ۶۶۴۶۱۱۵۸

www.avabook.com - Email: avabook_kazemi@yahoo.com

نشانی فروشگاه: اسلامشهر، خیابان صیاد شیرازی (خیابان دانشگاه)، نبش کوچه فرمانداری

شماره تماس: ۵۶۳۵۴۶۵۱

هرگونه تکثیر این اثر از طریق ارسال یا بارگذاری فایل الکترونیکی، یا چاپ و نشر کاغذی آن بدون مجوز ناشر، به هر شکل، اعم از فایل، سی دی، افست، ریسوگراف فتوکپی، زیراکس یا وسایل مشابه، به صورت متن کامل یا صفحاتی از آن، تحت هر نام اعم از کتاب، راهنما، جزوه، یا وسیله کمک آموزشی، در فضای واقعی یا مجازی، و همچنین توزیع، فروش، عرضه یا ارسال اثری که بدون مجوز ناشر تولید شده، موجب پیگرد قانونی است.

فهرست مطالب

۱۹	مقدمه
۲۵	بخش اول: فقه جموه و پیرا
۲۷	کتاب ولایة الفقیه
۲۸	ولایت فقیه: کتاب الجهاد: کتاب الاربالمعروف و النهی عن المنکر
۲۸	فصل اول: کتاب ولایة الفقیه
۳۰	دین و حکومت دینی
۳۰	ضرورت اهتمام به بحث حکومت اسلامی
۳۱	شکل حکومت اسلامی
۳۱	تبیین منطقه الفراغ
۳۲	ولایت فقیه در قرآن کریم
۳۳	ولایت فقیه، مشارکت مردم یا مردم سالاری دینی
۳۳	حدود اختیارات حاکم اسلامی
۳۴	قوای سه گانه تحت نظارت ولایت فقیه
۳۵	۱- منصب القضاء
۳۵	لغات مهم:
۳۵	منصب قضاوت در زمان حضور معصوم (علیه السلام):
۳۶	منصب قضاوت در زمان غیبت معصوم (علیه السلام):
۳۷	۲- اقامة الحد و التعزیر
۳۷	لغات مهم:

۳۷	اقامه حدود نشانه ولایت فقیه:
۳۸	۳- التعزیر لمن ترک واجباً:
۳۸	لغات مهم:
۳۸	اجازه تعزیر به حاکم:
۳۸	اجازه قتل ساب نبی بدون اذن امام و حاکم:
۴۰	۴- تعزیر المختلس:
۴۰	لغات مهم:
۴۰	مسئولیت حاکم در تعزیر دزد و کلاهبردار:
۴۱	۵- المنور بقیه:
۴۱	لغات مهم:
۴۱	ولایت فقه از دیدگاه شیخ انصاری (رضوان الله علیه):
۴۳	کتاب الجهاد:
۴۴	فصل دوم: کتاب الجهاد:
۴۴	۱- أقسام الجهاد:
۴۵	لغات مهم:
۴۵	اقسام جهاد:
۴۵	وجوب کفائی جهاد:
۴۶	میزان کفایت جهاد:
۴۷	۲- شرائط الوجوب:
۴۸	لغات مهم:
۴۸	شروط وجوب جهاد:
۴۹	اذن والدین در جهاد:
۵۰	۳- وجوب الهجرة:
۵۰	لغات مهم:
۵۰	وجوب هجرت:
۵۱	۴- الرباط:
۵۱	لغات مهم:

۵۱	تعریف رباط:
۵۱	کمترین و بیشترین مدت مرزبانی:
۵۲	نذر جهت مرزبانی:
۵۳	۵- احکام الذمه:
۵۳	لغات مهم:
۵۴	تعریف اصطلاحات فقهی:
۵۴	کافر:
۵۴	انسان کافر فقهی:
۵۴	کفر کتابی و کافر غیر کتابی:
۵۵	مرتد:
۵۵	اقسام مرتد:
۵۵	جنگ با کفار مرئی:
۵۵	جنگ با کفار اهل کتاب:
۵۶	شرائط ذمه:
۵۶	مقدار جزیه:
۵۷	۶- کفیه القتال:
۵۸	لغات مهم:
۵۹	شروع جنگ:
۵۹	فرار از جنگ:
۵۹	تاکتیکهای جنگی:
۵۹	مکروهات جنگ:
۶۰	محرمات جنگ:
۶۰	کشتن مسلمان در صورت ضرورت:
۶۰	وجوب به خاک سپردن مسلمان:
۶۱	۷- موانع القتال:
۶۲	لغات مهم:
۶۲	موانع جنگ:
۶۲	شرائط امان دهنده:

۶۴	۸- الغنائم.....
۶۵	لغات مهم:.....
۶۶	تعریف غنیمت:.....
۶۷	حکم زنان و کودکان:.....
۶۷	گرفتن کفار بعد از فروکشیدن جنگ:.....
۶۷	حکم اموال کفار:.....
۶۸	جمع بندی انواع غنیمت:.....
۶۸	افرو و امری که از غنیمت سهمی ندارند:.....
۶۹	۹- اتمام الحاق.....
۶۹	لغات مهم:.....
۷۰	تعریف باغ:.....
۷۰	حکم باغی:.....
۷۰	حکم زنان و خانواده و اموال باغیان:.....
۷۰	مسائل:.....
۷۰	احکام دفاع:.....
۷۳	کتاب الأمر بالمعروف.....
۷۴	فضیلت امر به معروف و نهی از منکر:.....
۷۶	۱- وجوبهما:.....
۷۶	لغات مهم:.....
۷۷	تعریف امر به معروف و نهی از منکر:.....
۷۷	حکم امر به معروف و نهی از منکر:.....
۷۷	ادله وجوب امر به معروف و نهی از منکر:.....
۷۸	وجوب کفائی امر به معروف و نهی از منکر:.....
۷۸	مسائل:.....
۸۱	۲- شرائط الوجوب.....
۸۱	لغات مهم:.....
۸۲	شروط امر به معروف و نهی از منکر:.....

۸۲	مسائل:
	بررسی تفصیلی شرائط امر به معروف با توجه فتاوی مرحوم امام خمینی (رضوان الله
۸۲	علیه):
۹۳	۳- مراتبها:
۹۳	لغات مهم:
۹۴	مراحل اجرای امر به معروف و نهی از منکر:
۹۴	زخمی کردن و قتل ترک کننده واجب و مرتکب نهی:
۹۵	وجوب انکار قلبی در ترک معروف و ارتکاب نهی:
۹۵	مسائل:
۱۰۱	۴- شأن الفقهاء في عصرنا:
۱۰۲	لغات مهم:
۱۰۲	جایگاه فقهاء در سیر نبوت:
۱۰۲	وجوب طرح دعوی نزد فقهاء امامیه:
۱۰۳	تصدی مناصب فقهاء توسط بر فساد:
۱۰۳	جاری کردن حد توسط پدر و شوهر:
۱۰۳	انجام عملی که سلطان ظالم دستور میدهد:
۱۰۴	مسائل:
	تصدی امور سیاسی و قضائی توسط فقیه از منظر مرحوم امام خمینی (رضوان الله علیه):
۱۰۴	
۱۰۷	بخش دوم: کتاب وصیت و ارث:
۱۰۹	کتاب الوصية:
۱۱۰	۱- ماهیتها:
۱۱۰	لغات مهم:
۱۱۱	تعریف وصیت به معنای عام:
۱۱۱	تحلیل تعریف وصیت:
۱۱۱	ارکان و طرفین وصیت:
۱۱۱	انواع وصیت:

- ۱۱۱ ۱. وصیت تملیکی:
- ۱۱۲ ۲. وصیت عهدی:
- ۱۱۲ اشکال شهید ثانی به تعریف شهید اول (رضوان الله علیهما):
- ۱۱۲ جواب اشکال:
- ۱۱۲ مسائل:
- ۱۱۴ ۲- الصیغه:
- ۱۱۵ لغات مهم:
- ۱۱۵ صیغه وصیت:
- ۱۱۶ عقد ایقاع بودن وصیت تملیکی:
- ۱۱۶ جانشین بودن وصیت:
- ۱۱۶ کیفیت قبول:
- ۱۱۶ قبول وصیت قبل از مرگ موصی:
- ۱۱۶ مسائل:
- ۱۱۸ ۳- رد الوصیه:
- ۱۱۸ لغات مهم:
- ۱۱۹ زمان نافذ بودن قبول:
- ۱۱۹ فرض بطلان وصیت در صورت رد بعد از وفات و پیش از قبول:
- ۱۲۱ ۴- ارث القبول:
- ۱۲۱ لغات مهم:
- ۱۲۱ به ارث رسیدن قبول:
- ۱۲۲ تقدم و تأخر مرگ موصی له:
- ۱۲۳ ۵- الوصیه المطلقه و المقیده:
- ۱۲۳ لغات مهم:
- ۱۲۳ وصیت مطلق و مقید:
- ۱۲۴ ۶- الوصیه للجبهه العامه:
- ۱۲۴ لغات مهم:
- ۱۲۴ وصیت برای مصالح عمومی:
- ۱۲۴ تفاوت وقف عام و وصیت جهت عامه:

۱۲۶	۷- کاشفیه القبول
۱۲۶	لغات مهم:
۱۲۷	کاشفیه یا ناقلیت قبول:
۱۲۷	نظریه کاشفیه:
۱۲۷	نظریه ناقلیت:
۱۲۹	۸- الموصی
۱۲۹	لغات مهم:
۱۲۹	شروع موصی:
۱۳۰	رعیت شخص دیوانه، مست و کسی که خودکشی نموده است:
۱۳۰	مسائل
۱۳۲	۹- الموصی له
۱۳۲	لغات مهم:
۱۳۲	شرائط موصی له جهت نفوذ وصیت:
۱۳۴	۱۰- الوصیه للجماعه
۱۳۴	لغات مهم:
۱۳۵	وصیت برای یک گروه:
۱۳۵	مقصود از خوشوندان موصی:
۱۳۵	مقصود از همسایگان موصی:
۱۳۵	محدوده وصیت به فقراء:
۱۳۶	۱۱- الموصی به
۱۳۶	لغات مهم:
۱۳۷	تعریف موصی به:
۱۳۷	وصیت به حقوق غیر قابل انتقال:
۱۳۹	۱۲- الزائد عن الثلث
۱۴۰	لغات مهم:
۱۴۰	وصیت نسبت به بیش از یک سوم اموال:
۱۴۰	زمان محاسبه ترکه:
۱۴۱	حکم وصیت به لفظ متواطی:

۱۴۱	وصیت بر انجام واجب:
۱۴۱	ادعای ورثه بعد از اجازه به زائد از ثلث:
۱۴۱	مسائل:
۱۴۵	۱۳- احکام الوصیه:
۱۴۶	لغات مهم:
۱۴۶	احکام وصیت:
۱۴۸	مسائل:
۱۵۱	۱۴- الرجوع فی الوصیه:
۱۵۱	لغات مهم:
۱۵۱	رجوع مومن از وصیت:
۱۵۳	۱۵- وصایت:
۱۵۴	۱- ماهیتها:
۱۵۴	لغات مهم:
۱۵۴	ماهیت و تعریف وصایت:
۱۵۶	۲- شرائط الوصی:
۱۵۶	لغات مهم:
۱۵۷	شرائط وصی:
۱۵۷	تفاوت وصایت با وکالت و ودیعه:
۱۵۸	۳- الوصیه الی الصبی:
۱۵۸	لغات مهم:
۱۵۸	وصیت به کودک:
۱۵۸	وصایت زن و خنثی:
۱۵۹	۴- تعدد الوصی:
۱۶۰	لغات مهم:
۱۶۰	فرض تعدد وصی:
۱۶۰	فرض اختلاف دو یا چند وصی:
۱۶۰	مسائل تعدد وصی:
۱۶۱	۵- عجز الوصی:

۱۶۱	لغات مهم:
۱۶۱	فرض ناتوانی وصی:
۱۶۲	۶- تعیین الناظر:
۱۶۲	لغات مهم:
۱۶۲	تعیین ناظر:
۱۶۲	مسائل:
۱۶۵	۷- خیانه الوصی:
۱۶۶	لغات مهم:
۱۶۶	خیانت وصی:
۱۶۶	امکان و تحول بین وصی از مورد وصایت:
۱۶۶	تعیین وصی:
۱۶۷	مسائل:
۱۶۸	۸- أجره الوصی:
۱۶۸	لغات مهم:
۱۶۸	اجرت وصی:
۱۶۹	۹- رد الوصیه:
۱۶۹	لغات مهم:
۱۷۰	رد وصیت:
۱۷۰	مسائل:
۱۷۷	کتاب المیراث:
۱۷۸	لغات مهم:
۱۷۸	تعریف لغوی و اصطلاحی میراث:
۱۷۹	۱- موجبات الإرث:
۱۸۰	لغات مهم:
۱۸۰	موجبات ارث:
۱۸۰	طبقات ارث به واسطه نسب:
۱۸۱	اقسام سبب:

۱۸۲	۲- موانع الإرث.....
۱۸۲	۱- الکفر.....
۱۸۳	لغات مهم.....
۱۸۳	حاجب بودن مسلمان در طبقات ارث برای کافر.....
۱۸۳	انواع کافر.....
۱۸۴	ارث مسلمان از کافر.....
۱۸۴	ارث مسلمانی که هیچ خوشاوند مسلمانی ندارد.....
۱۸۴	اسامی آورن کافر قبل و بعد از تقسیم ارث مسلمان.....
۱۸۵	ارث برترتد.....
۱۸۵	مسائل.....
۱۸۹	۲- القتل.....
۱۸۹	لغات مهم.....
۱۸۹	منع به واسطه قتل.....
۱۹۰	قتل خطائی.....
۱۹۰	قتل صغیر و مجنون.....
۱۹۰	ارث خویشان از دیه.....
۱۹۰	ارث زن و شوهر.....
۱۹۱	مسائل.....
۱۹۳	۳- اللعان.....
۱۹۳	لغات مهم.....
۱۹۳	منع به واسطه لعان.....
۱۹۴	مسائل.....
۱۹۵	۴- الحمل.....
۱۹۵	لغات مهم.....
۱۹۵	منع به واسطه حمل.....
۱۹۶	مسائل.....
۱۹۸	۵- القبیة المنقطعة.....
۱۹۸	لغات مهم.....

۱۹۸	 منع به واسطه مفقود الأثر بودن
۲۰۰	 ۶- حجب
۲۰۱	 لغات مهم:
۲۰۱	 حجب:
۲۰۳	 حجب حرمانی و حجب نقصانی:
۲۰۳	 مسائل:
۲۰۵	 خلاصه موانع الإرث:
۲۰۷	 ۳- السهال أهله
۲۰۹	 لغت مهم:
۲۰۹	 سهام ارث صامان آن
۲۱۰	 مسائل:
۲۱۴	 ۴- اجتماع الفروض
۲۱۵	 لغات مهم:
۲۱۵	 اجتماع فروض:
۲۱۸	 ۵- بطلان العول و التعصیب
۲۱۹	 لغات مهم:
۲۱۹	 بطلان عول و تعصیب نزد فقهای امامیه:
۲۲۰	 عول:
۲۲۱	 تعصیب:
۲۲۱	 ادله بطلان تعصیب:
۲۲۲	 مسائل:
۲۲۴	 طرق ارث بردن:
۲۲۴	 افرادی که فقط به فرض ارث میبرند:
۲۲۵	 افرادی که هم به فرض و هم به قرابت ارث میبرند:
۲۲۵	 مراحل دعوی انحصار وراثت:
۲۲۶	 مسائل:
۲۲۸	 ۶- مسائل
۲۳۰	 لغات مهم:

- مسائل متفرقه ارث: ۲۳۱
- مسائل: ۲۳۳
- ۷- میراث الأجداد و الإخوة ۲۳۶
- لغات مهم: ۲۳۸
- مسائل مربوط به طبقه دوم ارث: ۲۳۸
- مسائل: ۲۳۹
- ۸- میراث الأعمام و الأخوال و أولادهم ۲۴۵
- لغات مهم: ۲۴۷
- میراث عمو، عمه، خاله، دایی و اولاد آنها: ۲۴۸
- ۹- میراث الأزواج ۲۵۵
- لغات مهم ۲۵۶
- میراث زوجین ۲۵۶
- ارث بردن در هتک عد ۲۵۶
- محدوده ارث زوجة: ۲۵۷
- مسائل: ۲۵۷
- ۱۰- ارث دیه الجنین ۲۶۱
- لغات مهم: ۲۶۱
- ارث دیه جنین: ۲۶۱
- ۱۱- میراث ولد الزنا ۲۶۲
- لغات مهم: ۲۶۲
- میراث زنا زاده: ۲۶۲
- مسائل: ۲۶۲
- ۱۲- میراث الفرقی و المهودم علیهم ۲۶۴
- لغات مهم: ۲۶۴
- میراث غرق شده و زیر آور مانده: ۲۶۵
- سرایت حکم غرقى به سایر موارد مشابه: ۲۶۵
- مسائل: ۲۶۶

فاش می‌گویم و از گفته خود دلشادم

بنده عشقم و از هر دو جهان آزادم

طایر گلشن قدسم چه دهم شرح فراق

که در این دامگه حادثه چون افتادم

من ملک بودم و فردوس برین جایم بود

آدم آورد در این دیر خراب آبادم

مقدمه

همانطور که در مجلدات دیگر و همچنین در جلد اول این کتاب اشاره شد، علم فقه از گستره بسیار وسیعی برخوردار است. این وسعت در بر دارنده تمام شئون زندگی بشر می‌گردد. چه آنکه دین برنامه‌ای است تا که به تنظیم تمام شئون انسانی و حتی غیر انسانی بپردازد و این امر شامل تمام امور دنیوی و اخروی انسان و غیر او از جمله اشیاء، حیوانات، نباتات و سایر موجودات در تمام موارد آن می‌گردد. به تبع علم فقه که تبیین کننده تمام سرع فرعی از روی ادله تفصیلی آن می‌باشد. باید سطره این احکام را در تمام شئون زندگی بشر تعبیر نمود. در واقع فقه در تبیین احکام تا جایی پیش می‌رود که دین برای بشر در نظر گرفته است.^۱

این مدعی مضافاً بر اینکه باید در جایگاه مناسب خود اثبات شود، با یک استناد منطقی در ابواب مختلف فقهی نیز به راحتی قابل تبیین است. به این توضیح که ابواب فقهِ اعم از عبادات و معاملات مملو از مباحث مختلف و متفاوتی است که بشر را جهت تنظیم تمام شئون انسانی رهنمون می‌سازد. از مسائل مربوط به قبل از زندگی و به وجود آمدن انسان گرفته تا آنچه انسان در طول زندگی به آن نیازمند خواهد بود و حتی بعد از مرگ انسان را نیز تبیین نموده است.^۲

۱- برای مطالعه بیشتر رجوع کنید به: تقوی، سید مرتضی، جایگاه فقه در اندیشه دینی، قم: مجله فقه اهل بیت، سال اول، شماره دوم، تابستان ۱۳۷۴، ص ۲۱۱.

۲- در همین جلد از کتاب در بخش اول به مسائل مربوط به جنبه سیاسی فقه در امور داخلی و بین المللی می‌پردازیم. تا واضح گردد که فقه تنها متکفل تبیین مسائل عبادی و معاملی یک فرد یا افراد دیگر نیست. همچنین در بخش دوم به

در این میان، می‌توان گفت: هدف اساسی علم فقه، کشف و به دست آوردن احکام الهی می‌باشد. به عبارت دیگر، هدف فقه این است که از طریق منابع و ادله فقهی، در تمامی مواردی که بشر نیازمند دانستن حکم الهی آن است به کنکاش پرداخته و قوانین مربوط به هر مورد خاص را کشف کند.^۱ در این میان کوششی که فقیه برای رسیدن به حکم شرعی می‌نماید، اجتهاد از کتاب و سنت نام دارد.

هدف اصلی اجتهاد نیز تطبیق دادن تئوری اسلام با زندگی بشر می‌باشد. برای آنکه ابعاد مختلف تئوری اسلام در مورد زندگی بشر با اجتهاد پویا مشخص گردد نیاز به تبیین دو حوزه کلی و متفاوت در این روسته را داریم:

۱. تطبیق تئوری و ایدئولوژی اسلام با امور فردی و اعمال و تصرفات شخصی

۲. تطبیق تئوری و ایدئولوژی اسلام با امور اجتماعی در ابعاد مختلف اقتصادی، سیاسی و...
با توجه به آنچه بیان گردید مشخص شد فقه اسلامی برای استفاده از متون دینی جهت استخراج احکام باید به تطبیق دو حوزه کلی بپردازد. و لیکن در طول تاریخ فقه اسلامی بالاخص فقه امامیه ملاحظه می‌نمائیم که بیشتر توجه فقهاء معولوف به حوزه اول بوده است. به این توضیح که شخص فقیه جهت تطبیق ایدئولوژی اسلام، به مردم ممالان را در نظر می‌گرفته و آن تئوری را بر اعمال او تطبیق می‌داده است. لذا فقیه تصویری از جامعه اسلامی و روابط اجتماعی و سیاسی افراد مسلمان در درون سرزمین اسلامی و بیرون آن کمتر می‌نموده است. در واقع تنها ساحت فردی مورد مذاکره بیشتر فقیه قرار می‌گرفته است.

این موضع فقهاء امامیه علل متفاوتی می‌تواند داشته باشد. مهمترین عللی که به نظر می‌رسد، عدم استیلاء فقه امامیه از نظر حکمرانی سیاسی در طول تاریخ می‌باشد. در واقع امن انزوای سیاسی باعث شده است تا فقیه شیعه به حوزه اجتماعی کمتر توجه نماید.

پس از گذر از این عصر تاریخی رکود اجتهاد در بعد اجتماعی، استعمار باعث شد تا تأثیر شگرفی در نوع اجتهاد شیعی به وجود آید. لذا فقیه شیعه با عنایت به اینکه در خطر بودن دین به واسطه استعمار به وجود آمده بود، دریافت که جنبه فردی فقه ارتباط تنگاتنگی با جنبه اجتماعی آن دارد. در واقع به هیچ عنوان نمی‌توان این جنبه فردی و اجتماعی را از یکدیگر جدا نمود. از جهت دیگر

مسائل حقوقی مربوط به بعد از مرگ یک انسان خواهیم پرداخت. همین امر نیز نمایانگر آن است که فقه در بردارنده تمام ستون زندگی بشری تا جایی که انسان امروزی و بعد از او به آن نیازمند است، می‌باشد.

^۱ - آیت الله العظمی جنتی، ادوار فقه و کیفیت بیان آن، ص ۸

نیز پس از گذر از دوران استعمار، ملت اسلامی هم به این نتیجه رسید که اسلام تنها در حوزه فردی و عبادی صرف محصور نیست، بلکه اسلام شامل احکام، حقوق و تکالیفی است که در حوزه فردی و اجتماعی معیناً قرار دارد.^۱

این دو مسئله زمینه ساز حرکت اجتهاد شیعی به سمت پویایی و استفاده از تمام ظرفیت‌های دین را فراهم ساخت. شاهد مثال این حرکت در مقام تئوری، تغییر موضع بعضی از فقهای معاصر از تکیه بر فقه فردی به فقه اجتماعی و فردی در کنار هم می‌باشد. در واقع تلاش‌های فقهای معاصر از جمله مرحوم شهید مومنی، مدامحمدباقرصدر و امام خمینی (رضوان الله علیهما) در عرصه تبیین نظامات اقتصادی، سیاسی و سایر نظامات اجتماعی از همین دست حرکت‌ها می‌باشد. در مقام عمل نیز همین تئوری‌های اجتهادی، به انقلاب اسلامی ایران منجر شد.^۲

خالی از بیان نماند، این مطلب که در بالا بدان اشاره کردیم - در مورد عدم توجه فقهای امامیه در طول تاریخ فقه به حوزه اجتماعی - گرچه کاملاً صحیح است و لیکن در گوشه کنار آثار فقهی تراث عظیم فقهای امامیه ملاحظاتی نمایان می‌گردد که به در خور از هر فرصتی استفاده نموده و به تبیین مواضع اجتماعی فقه می‌پرداخته‌اند.

به این توضیح که، مطالب فقهی مربوط به مسائل اجتماعی گرچه در آثار فقهای متقدم و حتی بعضاً متأخر امامیه کمتر دیده می‌شود، اما در لایه لایه این فقهی ملاحظه می‌نمائیم که به بحث از آنها پرداخته شده است. به عنوان نمونه بحث ولایت فقیه در کتاب بیع آن جا که سخن از اولیاء عقد بیع می‌شود، جای گرفته است. و همچنین به بضاعت در ابواب عیالات، مباحثی همچون جهاد و امر به معروف که از اعمال عبادی نیز محسوب می‌گردند مورد واکاوی قرار گرفته است.

به هر روی، اگر به دنبال حوزه اجتماعی فقه باشیم، از میان آراء فقهای مذکور می‌توان آنها را یافت نمود. در اینجا مختصراً به عنوان نمونه و از آن جهت که متن اصلی کتاب پیش رو از لمعه و شرح لمعه منبث شده است به سیره سیاسی شهید اول (رضوان الله علیه) می‌پردازیم:

با اینکه ممکن است در نظر اول به کتاب لمعه و متعاقباً شرح لمعه بگوئیم: شهیدین (رضوان الله علیهما) زیاد تفقدی به حوزه اجتماعی فقه نداشته‌اند. با دقتی بیشتر در این اثر ارزشمند و شریف و

^۱ - برای مطالعه بیشتر رجوع کنید به کتاب «ازادی بندگی» از مرحوم استاد شهید مطهری (رضوان الله علیه)، ص ۷۱

الی ۱۲۰

^۲ - البته ناگفته نماند که در مقام تئوری هنوز جهت نظام سازی فقهی در ابواب فقه اجتماعی و بالخصوص فقه حکومتی باید کارهای بسیار زیادی صورت گیرد.

همچنین با عنایت به شرح حال زندگانی این دو بزرگوار متوجه می‌شویم اینگونه نیست. در واقع می‌توان گفت: یکی از ویژه‌گی‌های کم نظیر دو عالم بزرگوار، توجهات اجتماعی و سیاسی آنها بوده است. تا جایی که _ همانطور که در پیشگفتار کتاب در جلد اول بیان شد _ هم کتاب لمعه و هم شرح لمعه به درخواست حاکمان شیعه مذهب، جهت قوانین حکومتی نگاشته شده‌اند. در واقع، این دو بزرگوار به تبعیت از سیره معصومین (علیهم السلام) در پی نظام‌سازی فقهی به بضاعت عصر خود بوده‌اند. به این توضیح که اقدامات تأثیر گذاری را در زمینه ایجاد تشکیلات شیعی پایه گذاری نمودند که از جمله آنها می‌توان به موارد ذیل اشاره نمود:

۱. تأسیس و تقویت حوزات علمیه شیعی
۲. تحول و پویایی فقه
۳. تأسیس و سازمان‌دهی مرجعیت دینی و علمی
۴. نگاه حکومتهای به فقه

به بیان دیگر، شهید اول (رضی الله عنه) از مؤسسين دیدگاه فقه عمومی و بین الملل به معنای امروزی آن در فقه امامیه است.^۱ ایشان با تبیین کلید واژه «نائب الإمام» در مواضع مختلف از ابواب فقهی در حقیقت نخستین فقهی است که نظریه ولایت فقیه را از منظر سیاسی و حکومتی به شکل صریح مطرح نموده است.^۲

به همین خاطر است که در این جلد نیز مبنای بحث‌های بخش اول را که مربوط به فقه عمومی و بین الملل در اسلام است بر پایه کتاب ارزشمند و شریف شیخ لمعه قرار داده‌ایم. و به بضاعت از مواضع مختلف این کتاب شریف بهره جسته‌ایم. به صورت ذیل، با عنایت به تغییر کامل سرفصل رشته حقوق در دوره کارشناسی از سال ۱۳۹۵ مباحث «ولایت فقیه»، «جاء» و «امر به معروف و نهی از منکر» را در بخش اول این جلد قرار داده‌ایم. لازم به ذکر است که برخی از مواضع خصوصاً در بخش ولایت فقیه جهت فهم بهتر مطالب از کتب فقهی دیگر نیز بهره جسته‌ایم که به درخور منابع مربوط را ذکر می‌نمائیم.

^۱ - گرچه برخی از فقهای متقدم نیز در بعضی از ابواب فقهی اشاراتی داشته‌اند ولی به شکل نوین آن ابتدا در لسان شهید اول (رضوان الله علیه) مطرح گشته است.

^۲ - در واقع همین نوع نگرش شهیدین (رضوان الله علیهما) است که باعث می‌شود حکومت متعصب وقت آنها را به شهادت برسانند.

مضافاً بر اینکه مسائل مطرح شده در تحریر الوسیله را نیز به صورت کامل ذیل مباحث سه گانه فوق آورده‌ایم. این امر باعث می‌شود تا دانشجویان محترم در تطبیق متون فقهی با قوانین مواجهه‌ای سهل‌تر داشته باشند.

بنابراین، بخش اول این مجلد، بیشتر می‌تواند مورد استفاده آن دسته از دانشجویان محترم رشته حقوق قرار گیرد که به شاخه حقوق عمومی در تحصیلات تکمیلی علاقه مند می‌باشند.

از طرفی در بخش دوم از این جلد به بضاعت اهمیت بسیار بالایی که مباحث مربوط به وصیت و ارث در فقه امامیه دارد به آنها خواهیم پرداخت.

به این توضیح که، در تمام نظامات حقوقی دنیا ملاحظه می‌کنیم که حق با متولد شدن انسان به وجود آمده و با مرگ او از بین می‌رود. نکته تمیز بین نظام حقوقی غرب و نظام حقوقی اسلام در این بُعد از تعلق حق عبارت است از اینکه، در نظام حقوقی اسلام حق حتی قبل از متولد شدن نیز وجود دارد، لکن هنوز منعلقه به شخصی که در خارج وجود دارد نشده است و متولی پاسداشت آن والدین‌اند.

همچنین حقوقی برای بعد از مرگ انسان نیز برای او متصور می‌باشد. به این توضیح که، حق در فقه اسلامی و بالاخص فقه امامیه از آن جهت که مصدر تشریع فرید و وحیدی دارد اولاً، آغاز و پایان آن تنها به دست عوامل انسانی نیست و حکم و تالیف روی آن مؤثر است. ثانیاً، در تمام شئون، حق از ازل تا ابد می‌تواند پایدار باشد ولو اینکه انسان هزار سال نماند و یا از دنیا رفته باشد.

در مقام بحث از قسم اخیر، یعنی حقوقی که در فقه امامیه به انسان و بعد از مرگ او متصور است. دو ارگان وصیت و ارث نمایانگراند. مباحثی که در حقوق غربی در مورد وصیت و ارث بیان شده است - خاصه حقوق فرانسه - بسیار دقیق و موşkافانه می‌باشد. ربیکن نکته اساسی در اینجا است که با مراجعه به آنها ملاحظه می‌کنیم بسیاری از موارد آن برگرفته از فقه امامیه است. متعاقباً، در مواردی که اقتباس مذکور صورت نگرفته، به تبع مشکلات و عواقب ناشی از عدم رسیدن به عدالت اجتماعی را کاملاً مشهود ملاحظه می‌نماییم. چه آنکه تنها سند بالا دستی قوی و قابل اعتماد چیزی جز کلام خداوند متعال نیست. نه فکر بشر که دائماً در حال آزمون و خطا است. به همین منظور مفسرین قانون مدنی ایران به درستی با استفاده از آراء فقهای امامیه در دو باب وصیت و ارث خود را از خطا در رعایت حقوق اشخاص در این دو باب مصون داشته است.

به هر روی، قرارداد یک ماده درسی جهت آشنایی دانشجویان محترم رشته حقوق با قوانین و احکام وصیت و ارث بسیار مورد مثبتی در یادگیری صحیح و دقیق این دو باب، می باشد. چه آنکه گفته شد، قانون مدنی ایران که از مهمترین قوانین عادی می باشد در تمام مواد و بالاخص در مواد مربوط به وصیت و ارث کاملاً منطبق با فقه امامیه می باشد.

مع الوصف، بررسی فقهی وصیت و ارث به دانشجویان محترم رشته حقوق این امتیاز را می دهد تا در مقام علمی در مجامع آکادمیک بسیار دقیق تر و قوی تر ظاهر شوند و بتوانند به قوه تحلیل و تفکر خود جهت رونق بخشیدن به علم حقوق بیاورند و به قانونگذار در مسائل مستحدثه این دو موضوع خصوصاً در مقاطع تحصیلات تکمیلی با نگاشتن پایان نامه های مرتبط کمک شایانی نمایند. همچنین در مقام عمل نیز در محاکم قضایی بتوانند حق را به خوبی احصاء نموده و ذی حق را سریع تر به حق خرد برسانند.

در آخر از خداوند متعال، نلت دارم تا مضافاً بر توفیق تعلیم و تعلم علم شریف فقه ما را در زمره عاملین به این حقوق و احکام بوزان قرار دهد. امید آن دارم تا این جهد هر چند ناچیز مورد قبول وجود مقدس حضرت بقیة الله الاعظم (رویی و الارواح العالمین لتراب مقدمه الفداء) قرار گیرد و توشه ای برای قبر و قیامت این حقیر باشد.

رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَأَنْتَ خَيْرُ الْمُنَاجِحِينَ

۲۷ شهریور ۱۳۹۷ مصادف با ۸ محرم الحرام ۱۴۴۰

الاحقر محمدعلی معیر محمدی